

mondáknak nevezett műfajról, mely a városi társadalmakban, közösségi oldalakon és más internetes médiumokon keresztül terjednek, a nemzetközi tudományos életben eredményekben gazdag kutatástörténete van. Nagy Ilona vállalkozott arra, hogy ezeknek a kutatásoknak eredményeit ebben a tanulmányban magyarul elsőként összefoglalja.

A kötet tudományos nyelve egyszerű, világos és lényegre törő. A tanulmányok tudományosan jól megalapozottak mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalom felől, a tanulmány szerző felkészültségéről

és tájékozottságáról vallanak. A kötet színvonalassága tanúsága nemcsak Nagy Ilona jól ismert folklórkutatói erudíciójának és elhivatottságának, hanem mesegyűjtői tehetségének is.

Tanulmánykötetét mindenkinek ajánlani tudjuk, akit érdekel akár a mesekutatás, akár a folklórgyűjtői munka, és ennek az érdeklődésnek a jegyében egy szakszerű, korszerű és ugyanakkor olvasmányos tudományos kötetet szeretne a kezében tartani.

Luka Éva

Mesegyűjtemények a 19. és 20. században, „angyali” és „ördögi” történetek a modern mondákban

Nagy Ilona: A Grimm-meséktől a modern mondákig. Folklorisztikai tanulmányok. MTA BTK Néprajztudományi Intézet. L'Harmattan Kiadó, Bp. 2015. 302.old. (Szóhagyomány sorozat)

A tanulmánykötetet kezünkbe véve a borító címlapján két fekete-fehér képet láthatunk: az egyik Louis Katzenstein 1894 körül készült olajfestménye, a másik egy 1970-ben Homoródalmason készített fénykép. A kasseli festő a 19. század végén egy képzeletbeli, idilli mesegyűjtési szituációt örökített meg: Jacob és Wilhelm Grimm meglátogatja otthonában Dorothea Viehmann mesemondó asszonyt. A 20. századi fényképen a néprajzkutató Nagy Ilona és adatközlője, Szabó Dénes Muszka látható. Hogy miért került egymás mellé ez a két kép, hogy milyen kérdések merültek fel mesegyűjtőkkel és mesemondókkal, népköltési gyűjtemények kiadásával kapcsolatban, megtudhatjuk a kötetbe foglalt folklorisztikai tanulmányokat elolvasva.

A Gulyás Judit által szerkesztett kötet Nagy Ilona 13 tanulmányát tartalmazza, meséről és modern mondákról szóló folklorisztikai tanulmányokat. A *Szóhagyomány* sorozatban jelent meg, melynek

sorozatszerkesztője maga Nagy Ilona, és amelyben a mesével kapcsolatban olyan kötetek láttak napvilágot, mint V. J. Propp *A varázsmese történeti gyökerei* (2005) vagy Hermann Zoltán *Varázsszertár. Varázsmesei kánonok a régiségben és a romantikában* (2012) című kötetei.

Nagy Ilona fő kutatási területei az eredetmondákkal és az apokrif szövegekkel kapcsolatosak, ezért: „A kötetünkben olvasható tanulmányok [...] melléktermékek egy »nem igazi« mesekutató műhelyéből” – írja Gulyás Judit a tanulmánykötet bevezető részében. Csakhogy a szerkesztő arra is felhívja a figyelmet, hogy Nagy Ilona nagyon is igazi mesekutató, aki mesei tárgyú szócikkeket írt az 1977–1982 között megjelent *Magyar Néprajzi Lexikon* számára, 1988 óta szerkesztője az *Új Magyar Népköltési Gyűjteménynek*, népmesegyűjtemények szövegét rendezte sajtó alá, és 1992-től válogatja a népmeséket a Kecskeméti Filmstúdió *Magyar népmesék* című rajzfilmsorozata számára.

Tekei Erika (1970) – doktorandus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, szerkesztő, Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely, tekeierika@gmail.com

A tanulmánykötetbe foglalt írások a szerkesztői szándék értelmében négy fő témát képviselnek, így a kötet négy részre osztható. Az első rész négy tanulmánya a mesegyűjtés, mesekutatás történetével, a népköltési gyűjtemények kiadásával foglalkozik; a második rész öt tanulmányt tartalmaz, melyek Nagy Ilona saját gyűjtésein alapulnak az 1970-es évektől kezdve; a harmadik rész két tanulmánya az erotika mesei reprezentációját és Kharón alakját vizsgálja a magyar népmesékben; a negyedik rész két tanulmánya már nem a mese műfajához, hanem a modern mondákhöz kapcsolódik, az egyiknek a témája az angyalok a modern mondákban, a másikkal pedig a magyar mondakutatás fehér foltjai.

A kötet végén olvashatóak a tanulmányok első megjelenésének adatai, a rövidítések jegyzéke, valamint az egységesített szakirodalom. A szövegközlés módjáról szóló részből megtudhatjuk, hogy a kötetbe foglalt írások a korábban megjelent tanulmányok javított, aktualizált változatának tekinthetők.

Az első rész *A Grimm testvérek mesegyűjteményéről* című tanulmánnyal kezdődik, amely a népmesék gyűjtésének, lejegyzésének és kiadásának a 19. században felmerülő kérdéseiről tudósít, a könyvmese műfajának, a mesegyűjtés és mesekiadás korabeli modelljének megteremtéséről. Jacob és Wilhelm Grimm arra törekedtek, hogy mesegyűjteményük nemzeti és népi legyen, valamint gyermekeknek szóló. A tanulmány bemutatja a Grimm testvérek gyűjteményét, a *Kinder- und Hausmärchent* megelőző jelentősebb, Európában megjelent mesegyűjteményeket: az olasz meséket (Giovanni Francesco Straparola: *Le piacevoli notti* című, 16. századi művét tekintik az első, nyomtatásban megjelent európai mesegyűjteménynek, Giambattista Basile meséit), a francia meséket (Charles Perrault 17. századi mesegyűjteményét, a francia tündérmese, a *conte de fées* műfajának virágkorát), a keleti meséket (az *Ezeregyéjszaka* első európai fordítása a 18. század első felében jelent meg). Ezután a Grimm testvérek mesegyűjteményének keletkezés- és kiadástörténetéről, adatközlőikről és forrásairól olvashatunk. Azt is megtudhatjuk a kötet első tanulmányából, hogy a borítón látható festmény a képzelet szüleménye, a Grimm testvérek csak

a társadalmi pozícióban velük egyenrangú vagy fölöttük álló mesemondókat látogatták meg otthonukban.

A második tanulmány, *Adalékok Gaál György kézirat-hagyatékának sorsához* arról tudósít, hogyan és mikor kerültek Gaál György kéziratjai a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárába.

Ezután a népköltészeti kiadványok kiadásáról értekező két tanulmány következik. *A népmese az élszótól a nyomtatásig* eredetileg egy ismeretterjesztő előadás szövege, szélesebb közönséghez szólt, a Hagyományok Háza és a Marczibányi Téri Művelődési Központ rendezte, *A parasztesétől az olvasókönyvig* című konferencián 2003. március 28-án elhangzott előadás szerkesztett változata. Röviden áttekinti a mese történetét, az óegyiptomi papirusztekercseken, a Bibliában megjelenő meseszövegektől napjainkig. A mese eredetileg a felnőttek műfaja volt, Grimmék gyűjteményének megjelenése óta vált a mesekiadás céljává, hogy gyermekek számára készüljenek mesekönyvek. Viszont folklorisztikai és művelődéstörténeti igény van a hitelesen lejegyzett szövegek közzétételére, a területi, nyelvi kultúra megőrzésére is. Ehhez a témához kapcsolódik a kötet következő tanulmánya is, *A népköltési gyűjtemények kiadásáról*. Eredetileg 2007-ben jelent meg, és addig Nagy Ilona már tizennégy magyar népmesekötetnek volt szerkesztője. A magyar népköltési gyűjtemények kiadásának, sajtó alá rendezésének, szerkesztésének történetét, az elvárások, feladatok és lehetőségek változását tekinti át a 19. századtól napjainkig. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen legyen egy népköltési gyűjtemény a 21. században. Konkrét javaslatokat fogalmaz meg, előtte bemutatva a magyar népmesegyűjtemények modelljévé vált kiadványsorozat, az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény* szöveggondozási elveit és gyakorlatát, a finn földrajztörténeti iskola, valamint az előadás-központú (performance-centered) irányzat textológiai eljárásait.

A tanulmánykötet második részéhez kapcsolódik a borítón látható fénykép, a mikrofont tartó néprajzkutató és beszélgetőtársa, a botjára támaszkodva üldögélő idős férfi portréja. Nagy Ilona saját gyűjtésein alapuló tanulmányok követik egymást a kötetnek ebben a részében. *A Mesék, mondák, népi elbeszélések*

Matkón az 1970-es évek elején című tanulmány a Kecskemét környéki tanyavilág prózaepikáját mutatja be. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársa volt már, amikor igazgatója, Ortutay Gyula 1972-ben megkérte, hogy keressen fel egy öregembert Kecskemét mellett, a Matkópusztának nevezett tanyavilágban. 1973-ban újra visszament Matkóra, mert a kecskeméti filmrendező, Fazekas Lajos szeretett volna filmet forgatni ottani mesemondókkal. Az ekkor készült gyűjtését adja közre, hat adatközlőtől rögzített meséket, mondákat, igaztörténeteket.

A mesemondás forgatókönyve hétköznapi kommunikációs helyzetben című tanulmányában néhány adalékkal szeretne szolgálni annak a képnek a létrejöttéhez, amelyet a népmese előadásáról eddig kialakíthattunk. A mesélő a tudatos folklórgyűjtés kezdete óta tudatában van annak, hogy szavait valaki „kívülről” figyeli, és ez befolyásolja az előadásmódját, a szövegek kiválasztását, egész kommunikációját. *A Női és férfi folklórrepertoárok egy családon belül: Mesemondás a 20. század végén* című tanulmánya is ehhez a témához kapcsolódik, egy mesemondó aszszony és két bátyja repertoárját vizsgálja, valamint a mesemondás forgatókönyvének megismeréséhez kínál adatokat. A gyűjtés Nagy Ilona szülőfalujában, Nagyfödémesen az 1980-as években végzett terepmunkájának eredménye – „dokumentumként szolgálhat a hagyományosnak tekinthető prózafolklór állapotáról az ezredforduló táján, egy erősen iparosodó, mobil faluközösségben, ahol eredeti helyén, a szegények kultúrájában még megszólaltatható”. Ebben a két tanulmányban arra is keresi a választ, hogy a néprajzkutató neme, személye és a mesélőkhöz való viszonyának alakulása miképpen hat az elbeszélések témájára, stílusára, a gyűjtött anyagra.

A pereszlényi táltosgyermek című tanulmánya az 1960-as évek végén, palóc falvakban végzett gyűjtéséhez kapcsolódik. 1968 októberében az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának gyakornokaként a Pest megyei Letkésen, Berencebarátiban és Kemencén – végzett kutatómunkát, elsősorban eredetmagyarázó mondákat gyűjtött. Nyolcvanhét szövegből álló gyűjtéséből több tanulmányban, majd a *Parasztbibliában* (első kiadása 1985) közölt mondákat. Ennek a gyűjtésének

a részét képezi egy táltos gyermek élettörténete, egy nyolc epizódból álló narratív lánc.

A Mesemondás hallgatóság nélkül: Adalékok a mesemondók memóriatechnikájának kérdéséhez című tanulmánya ritkán leírt narrációs helyzetről tudósít: egy olyan, magányosan élő, idős elbeszélő tudását mutatja be, akinek évtizedek óta nem volt már közönsége.

A tanulmánykötet harmadik részének első írása – „*Csináltak egy jó lakodalmat*”: *Erotika a népmesékben* – az erotikus mesék közreadásának történetét mutatja be, azt, ahogyan a testi szerelem a népmesékben megjelent/megjelenhetett. Max Lüthit idézi, aki szerint valódi erotika az európai népmesékben alig érezhető. Nagy Ilona szerint ennek az a magyarázata, hogy a német kutatók máig a Grimm-meséket és azok utóéletét tanulmányozzák, csak hogy a Grimm testvérek gyermekek számára írták át a népmeséket. Valójában a 16. és 17. századi olasz és francia mesék irodalmi feldolgozásaiban, valamint a keleti mesékben nyíltan megjelent az erotika, és a 20. század elejétől már Nyugat- és Kelet-Európában is kiadtak erotikus meséket.

Ennek a résznek a másik tanulmánya, *Kharón alakja a magyar népmesékben* a görög mitológia alvilági révészének a magyar népmesei párhuzamait mutatja be. *A Magyar Népmesekatalógusban Szerencsének szerencséje* címmel szerepel az a mesetípus, amelyben feltűnik egy férfi, akinek két part között kell állandóan szállítania csónakján az utasokat. Legrégibbi ismert magyar változata 1855-ből származik. A mesebeli révész a mitológia Kharónjával ellentétben szabadulni szeretne, és a mese végén meg is szabadul feladatától. A motívum bemutatásával a szerző célja az volt, hogy választ adjon a kérdésre: a mesék nyelvén megfogalmazott mitológéma mennyiben különbözik a mítoszban megfogalmazottól, miben tér el a mese és a mítosz üzenete.

Végül a tanulmánykötet negyedik része átvezet a modern mondák világába. *Angyalok munkában: Modern csoda-elbeszélések* a címe az első tanulmánynak, amely az utóbbi két évtizedben divattossá vált modern angyalkultusszal foglalkozik. Bemutatja a néprajzi gyűjtésekből, az archaikus

imákból, hiedelemmondákból, mesékből kirajzolódó angyalképzeteket, majd a kortárs angyaltörténeteket folklorisztikai szempontból vizsgálja, és felhívja tanulmánya által a figyelmet a folklorisztika számára megnyílt forráscsoportra, az interneten is tömegével olvasható angyalmondákra, amelyek feldolgozása kutatókra vár.

A kötetet záró tanulmány – *A magyar mondakutatók fehér foltja: A modern mondák* – a városi monda, kortárs monda, modern monda külföldi szakirodalmának összefoglalása és az esetlegesen összegyűjtött magyar anyag ismertetése. A Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztálya, az ELTE Folklore Tanszéke és az MTA-ELTE Folklór Szövegelemzési

Kutatócsoportja által 2005. március 11-én szervezett konferencián elhangzott előadás kibővített változata ez a tanulmány.

Felhívja a figyelmet arra, hogy a modern mondák ártalmasak is lehetnek, felhasználja ezeket a történeteket a reklámpiar, az irodalom, de megjelennek filmek epizódjaként, tévésorozatokban, az interneten stb., és más műfajokkal együtt (pl. viccek, rémhírek) „ha tartalmuk a társadalom bizonyos meghatározott célcsoportjai ellen irányul (kisebbségek, a társadalom peremén élők, idegenek stb.), a diszkrimináció, a ki-rekesztés veszélyes fegyverévé válhatnak”.

Tekei Erika

Egyszer volt, hol nem volt idők Népköltészeti kiadványok a Kreatív Könyvkiadó gondozásában

Tekei Erika (vál. és szerk.): Erdélyi magyar mondák. (Fábián Gabriella illusztrációival.) Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely 2016. 32. old.

Tekei Erika (vál. és átd.): Állatmesék. (Pápai Barna illusztrációival.) Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely 2016. 32. old.

Tekei Erika (cul. și prelucr.): Povești cu animale. (Ilustrații: Pápai Barna.) Editura Kreativ, Târgu Mureș 2016. 32. old.

Tekei Erika (vál. és átd.): Tréfás mesék. (Pápai Barna illusztrációival.) Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely 2016. 32. old.

Tekei Erika (vál. és átd.): Varázsmesék. (Pápai Barna illusztrációival.) Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely 2017. 48. old.

A 19. és 20. század fordulóján végzett népmese- és mondagyűjtések, illetve az ekkoriban kiadott népköltészeti gyűjtemények egy jelentős része ma nehezen elérhető a szélesebb olvasóközönség számára. E gyűjtéseket napjainkban legnagyobb részét levéltárakban, folklórarchívumokban, nagyvárosi szakkönyvtárak körülményesen elérhető részlegein vagy vaskos folklorisztikai tanulmányok mellékletében találja meg csupán az érdeklődő, s kevés az ebből merítő, gyerekeknek szánt színvonalas

válogatás is a magyar könyvpiacon. Kérdésként fogalmazódik meg, hogy egyáltalán mutatkozik-e fogyasztói igény régi mondáinkra, meséinkre. A különböző rajzfilmek, animációk, animék, digitális mozgóképek és egyéb, az elbeszélte történethez különböző technikákkal mozgást és hangot is illesztő műfajok áradatában felnövő mai kisgyerekeket le lehet-e még kötni szépen illusztrált kötetekkel, lehet-e jóra, igazra, szépre nevelni Kacor király vagy a bujdosó macska történetével, szórakoztatni

Nagy Zsolt (1991) – néprajzkutató, kertészmérnök, szerkesztő, Sapientia EMTE, Kreatív Könyvkiadó, Marosvásárhely, nagycsolt@yahoo.com